

ПОЛІТИЧНА АКТИВНІСТЬ СУСПІЛЬСТВА ЯК ОБ'ЄКТ ПОЛІТИЧНОГО АНАЛІЗУ: ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

Незважаючи на широко поширене використання поняття «політична активність» у публіцистичній та науковій літературі, його сутність не є чітко визначеною. Залежно від авторського підходу до проблеми або методології дослідження, політична активність розглядається як властивість, процес, стан, дія тощо, при чому її суб'єкт варіюється від індивіда до суспільства. Крім того, існує проблема саме політологічного виміру поняття, спричинена різними підходами до розуміння «політичного» взагалі. Автори статті зосереджують увагу на філософсько-теоретичних витоках змісту поняття «політична активність», а також методології дослідження явищ політичної дії як проявів сутності цього абстрактного поняття в реальності соціального буття.

Ключові слова: активність, політична активність, методологія дослідження, політичний аналіз, явище «політичного».

Несмотря на широко распространенное использование понятия «политическая активность» в публицистике и научной литературе, его сущность определена не четко. В зависимости от авторского подхода к проблеме или методологии конкретного исследования, политическая активность рассматривается как свойство, процесс, состояние, действие и так далее, причём её субъект определяется от индивида до общества. Кроме того, существует проблема именно политологического измерения понятия, причина которой в различном понимании «политического» вообще. Авторы статьи сосредотачивают внимание на философско-теоретических истоках содержания понятия «политическая активность», а также, методологии исследования явлений политического действия как проявлений сущности этого абстрактного понятия в реальности социального бытия.

Ключевые слова: активность, политическая активность, методология исследования, политический анализ, явление «политического».

Nowadays researchers have become increasingly interested in political activity problems. However the concept of political activity is still missing. On the one hand, the definition is difficult because of different approaches to the interpretation of the category of activity, ignoring its philosophical origins. In addition, the nature of «political» is also not unique. Thus, the paper deals with systematization for theoretical and philosophical origins of the concept of political activity. In general, this investigation shows that activity is a general philosophical category that denotes the property of society, which determines the ability of members of society to social action in general and particularly the political sphere. At the real life of society the philosophical abstraction activity is presented in acts of political action, political behavior, political communication. The specific of activity concept and its practice is now determined by current trends of disintegration of societies, reviews for the nature of «politics» in the post-industrial era. Further investigations are needed to clarify the meaning of the modern social integrative power, factors and its role in the integration of the structural units of the society, the role of which politics is unable to perform under the conditions of global capitalism.

Key words: activity, political activity, methodological approaches, political analyses, political phenomenon.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Явища політичної активності суспільства сьогодні є предметом уваги багатьох представників світової інтелектуальної еліти. Серед останніх публікацій в даному контексті варто зауважити публіцистичну працю французького правозахисника С. Есселя «Обурюйтесь!», в якій через висвітлення неспра-

ведливостей сучасної капіталістичної епохи автор закликає до активізації супротиву чинному ладу на засадах ідеалів та принципів антинацистської боротьби часів Другої світової війни. Популярність цього «памфлету за три євро» виявила те, що прагнення до змін та готовність активно брати в них участь визначає зміст суспільних настроїв не лише в країнах Європи, але й в усьому світі. Різницю

аналітики зазначають лише в тому, що метою руху опору під гаслами, викладеними в брошурі, в Європі стали соціально-економічні умови, тоді як в країнах пострадянського простору предметом супротиву переважно були визначені особливості політичного ладу.

З іншого боку, неможливо не звернути увагу на тези сучасних філософів щодо характеру світових суспільних трансформацій. Так, Зб. Бжезинський, виступаючи на Європейському Форумі Нових Ідей в Польщі у вересні 2012 року висловив попередження, адресовані до політико-управлінської еліти США, щодо того, що сучасний політичний світовий порядок знаходиться під загрозою руйнування. Основним чинником революційних змін Бжезинський назвав підвищення рівня політичної активності мас на основі пробудження політичної самосвідомості, чому сприяло поширення засобів масової комунікації. У цьому контексті Бжезинський підкреслює, що засоби сучасної політики як «зовнішнього контролю» мають бути переглянуті відповідно до чинників, що лежать в основі трансформації соціальних структур [2].

Проблеми політики як засобу регулювання процесами політичної активності аналізує у своїх публікаціях також Ю. Хабермас. Німецький філософ зауважує на тому, що «глобальний капіталістичний розвиток кардинально змінив принципи соціальної самоорганізації». В результаті, політика як інструмент індустріальної епохи втрачає свій зміст як інструмент управління. Це, в свою чергу, відкриває питання про нові засади управління сучасними процесами активності суспільств, а також, про необхідність перегляду змісту «політичного» взагалі.

У світлі окреслених тенденцій привертає увагу те, що в науці дотепер відсутня однозначна та загально визнана концепція політичної активності. Саме тому автори вважають за потрібне узагальнити проблеми політологічного аналізу даного поняття, а також переглянути методологічні засади його наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні різні аспекти проблеми політичної активності сьогодні є предметом досліджень низки соціальних наук, психології, філософії. Відповідно до обраних авторами методологічних підходів, політична активність визначається як елемент політичної культури суспільства (Н. Андропова), ціннісно-орієнтаційне підґрунтя політичної діяльності або взагалі отожднюється із явищами політичної діяльності, поведінки тощо. При цьому уточненням саме політологічної сутності проблеми абсолютна більшість дослідників нехтують, по суті підміняючи її результатами соціологічного виміру політичної реальності, механізмом психофізіологічного детермінування політичної діяльності, особливостями політичного менталітету.

У межах соціологічного підходу до політики та явищ політичної дійсності досить ґрунтовно розробленою є проблема політичної участі громадян як форми політичної активності. Дослідники зосереджують увагу на ролі політичної участі громадян в контексті демократичного транзиту України (В. Бортніков, Н. Ротар), особливостях її прояву у різних соціальних групах (А. Гірман), типах політичної участі та її ролі у функціонуванні

політичної системи (О. Максимова, О. Чемшит). Водночас, аналіз результатів наукових розвідок свідчить, що сутність структурного співвідношення понять участі та активності чітко не окреслена. Спроби В. Бортнікова, О. Левченко, М. Призіглей тощо навести лад у категоріальному безладі теорії політичної активності через порівняльний аналіз категорій активності, діяльності, поведінки, функціонування тощо не мали особливого успіху.

Крім того, в світлі зазначених вище тенденцій у політичній теорії, на які вказує Ю. Хабермас, власне зміст «політичної» активності суспільства потребує перегляду з точки зору коректності його застосування для позначення сфери та предмету суспільної активності.

Постановка завдання. Мета даної статті полягає у вирішенні двох принципових питань. По-перше, автори прагнуть конкретизувати політологічний вимір поняття політичної активності, зокрема з точки зору її носія (суб'єкта) та сфери реалізації. Для цього є необхідним уточнити теоретичну сутність кожного зі складових поняття. По-друге, переведення дослідження на практичний рівень вимагає вибору та обґрунтування відповідного інструментарію. Таким чином, відповідно до політологічної сутності поняття політичної активності є потреба окреслити методологічні засади дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Безпосередньому дослідженню того чи іншого явища політичної дійсності на наукових засадах передують етап пошуку ефективної методології. З однієї точки зору, проблема полягає у виборі єдиної вірної методології як сукупності методів, в результаті чого пошуки зводяться до взаємовиключення застосування того чи іншого напрямку. З іншого боку, достатньо продуктивним та популярним у політичній науці є історико-дескриптивний підхід, сутність якого полягає у переосмисленні положень існуючих політичних теорій. Так чи інакше, в основі будь якого дослідження лежить концепція певного поняття, на яку спирається методологічна база дослідження.

Численні спроби сформулювати чітку концепцію політичної активності суспільства відповідно до сутності політики взагалі дотепер не мали успіху. Справа в тому, що з точки зору політології, сутність кожного з елементів даного поняття має кілька значень. Це знаходить вияв у дилемі визначень: політична активність-суспільна активність, політична активність-політична діяльність, політична активність суспільства-політична активність груп (індивідів) і так далі. Вирішити цю дискусію уявляється нам можливим через звернення до філософських витоків поняття, відповідно до твердження Р. Ешкрафта про наявність «філософської домінанти у політичній теорії» [4, с. 366].

Вихідною тезою авторів даної статті є припущення, згідно якого саме формулювання «політична активність суспільства» відповідає засадам політологічного аналізу феномену. Згідно законів формальної логіки, термін «активність» є родовим по відношенню до політичної активності, та потребує сутнісного визначення як центральний елемент поняття. Водночас, політологічний вимір поняття потребує аргументувати тип (масштаб) суб'єкта (носія) активності. Іншими

словами, перед тим як перейти до сутності активності, варто проаналізувати, в яких випадках суспільство правомірно визначати як суб'єкт політичних відносин, основу для аналізу певного явища.

Сучасна теорія суспільства у своїх концептуальних положеннях багато в чому відрізняється від класичної, з одного боку, та, характеризується тривалістю пошуків методології для практичного дослідження нових ідей, з іншого. Як зауважує Н. Луман, між тим, як марксовським визначенням суспільства як системи та сучасною його сутністю, коли в основі диференційованих систем лежить процес комунікації, існує об'єктивно-історичний науковий «прогрес» [3]. Водночас, методологія науки «не встигає» за змінами змісту соціальної практики. Для політичної науки такий розрив насамперед проявляє себе в тому, що середовище, де політика проявляє свою управлінську сутність зазнає незворотніх трансформацій, відповідно, змінюється і сутність «політичного». Однак при дослідженні більшості явищ політичної дійсності традиційно застосовується класична методологія.

У межах даного дослідження, зокрема до того моменту, поки поняття політичної активності не буде визначено формально, автори віддають перевагу спиратися на загальне розуміння суспільства у соціальній філософії як «форми колективного, надіндивідуального буття людей» [6]. Відповідно, політичну сутність суспільства складає саме його структура, яким чином члени суспільства організуються для виконання тих чи інших завдань. За такого підходу суспільство постає єдиним організмом, що є результатом взаємовідносин та зв'язків його структурних елементів як системи. Таке уявлення відповідає філософському визначенню суспільства на засадах діалектичного матеріалізму як «вищої форми організації матерії» [8, с. 763]. Водночас, таке розуміння не суперечить сучасним теоріям зміни сутності суспільства як організму. Крім того, саме ця сутність суспільства лежить в основі політичної теорії «громадянськості».

Зміст терміну активність, з нашої точки зору, також необхідно розпочинати з її філософських витоків. Ґрунтовний аналіз «активності» як загальнофілософської категорії з точки зору її онтологічного змісту (сутності, походження) та гносеологічного значення (як інструменту пізнання дійсності) був здійснений в роботах радянських вчених на засадах діалектичного матеріалізму. Доказовість їх логічних роздумів позбавляє потребу повторного вивчення активності у цьому ракурсі. Відповідно до предмету даного дослідження достатнім уявляється зазначення деяких висновків щодо сутності активності. Однією із засад розуміння сутності «активності» є положення діалектичного матеріалізму про те, що, по-перше, матерія є онтологічно первинною відносно форм свідомості, та, по-друге, суспільство, визначається як вища форма організації матерії [7]. Активність визнається однією з атрибутивних властивостей матерії, однак різні аспекти її сутності є предметом численних дискусій. Результати критичного аналізу їх змісту найбільш повно представлені у тексті дисертації радянської вченої Г. Широкалової. Особливо цінними для нас є визначення Широкаловою активності як загальнофілософської категорії, що позначає «атри-

бутивну властивість матерії, обумовлює її здатність до руху та проявляється в ній», а також висновки автора щодо динамічного виміру активності, зокрема у співвідношенні її з категорією пасивності [9, с. 70]. Зауважуючи авторство В. Кремянського у постановці та розробці даного питання, Широкалова підсумовує, що пасивність, по-перше, є однією з умов стійкості системи як запоруки її існування та самовідтворення, по-друге, у в цілому активних об'єктів пасивність є різновидом їх стану у певних відношеннях, взаємодіях, по-третє, пасивність є властивістю матеріальної системи, рух якої визначається в тому числі зовнішніми причинами, роль яких в активізації системи без сумніву, переважає, і, по-четверте, пасивність завжди має часові межі, оскільки «стан пасивності неодмінно буде зруйновано, тому що ізольованих систем не існує». Іншими словами, пасивність є лише моментом активності, а співвідношення цих категорій виражається формулою «активність абсолютна, пасивність відносна» [9, с. 32].

Таким чином, ми довели несуперечливість та адекватність поєднання термінів активність та суспільство в контексті поняття політологічного аналізу. Останнім та найбільш дискусійним виявляється питання щодо означення «політична».

Політика у класичному її розумінні як інструмент розвитку, підтримки та модифікації існуючих соціальних інститутів, справа управління суспільними відносинами, «засіб контролю мас ззовні» є по-родженням, за визначенням Зб. Бжезинського, епохи колоніалізму та імперіалізму [2]. Саме в такому значенні політика та сфера політичних відносин розуміється у сучасній політичній науці. Таке її розуміння лягло в основу більшості термінів політичної науки, при чому політична активність суспільства не є виключенням. Водночас, зважаючи на специфіку терміну активність як властивість суспільства в цілому, постає питання, на що вказує її типологізація як «політична». Очевидно, насамперед на сферу реалізації цієї властивості.

Однак, крім просто вказівки на політичну сферу реалізації відповідно до вищезазначеного визначення активності, означення «політична» стосується, в тому числі, змісту форм руху суспільства як матерії. Цими формами руху філософія визначає «множину проявів свідомої діяльності людей, вищі форми відображення та цілеспрямованого перетворення дійсності», які у практиці соціального буття відповідають явищам політичної діяльності, політичної поведінки та політичної комунікації [7]. (Обґрунтування даного «перекладу» філософської сентенції на мову опису соціального буття буде представлено у наступних публікаціях автора. А. М.) Таким чином, можна зробити висновок, що активність як властивість суспільства обумовлює здатність членів суспільства до соціальної дії взагалі та політичної зокрема, та проявляється в актах політичної діяльності, політичної поведінки, політичної комунікації. Активність як властивість є філософською абстракцією, тоді як види політичної дії – термінами, що позначають її прояви у реальності соціального буття, у політичній сфері взаємодії. Практика свідчить, що у публіцистичній та науковій лексиці поняття політичної активності суспільства позначає якраз сукупність форм політичної дії. Згідно

традиційної ролі політики щодо інтеграції суспільних структур та процесів, можна сказати, що змістом політичної дії як прояву активності суспільства є її спрямованість на згуртування та інтеграцію структурних одиниць суспільства. Саме інтенсивність, багатоманітність форм, характер політичної дії зрештою визначають рівень активності суспільства, та є основою для порівняння суспільств за рівнем активності, що в числі інших проблем складає інтерес політичної науки. На цьому етапі варто зауважити, що застосування дедуктивного підходу до визначення сутності елементів поняття політична активність суспільства, сприяло встановленню його сутності в цілому як об'єкту політичного аналізу. Разом з цим, згідно філософського вчення про діалектику категорій буття, теоретичний аналіз сутності поняття має бути доповненим теоретичними висновками з аналізу емпіричних фактів політичної дії, явищ політичної активності.

Систематизація, класифікація та вимір фактів політичної дії у площині соціальної реальності є предметом соціологічних досліджень. З точки зору політологічного аналізу, нашим завданням є саме сформулювати висновки на основі емпіричного матеріалу відповідно до критерію «політичності» дії та методологічного підходу до політики взагалі. Відповідно до розуміння суспільства в контексті даного дослідження, при аналізі явищ його дійсності, з точки зору авторів, доцільно застосувати системний, соціологічний та критико-діалектичний підходи до розуміння політики та політичної дії. Іншими словами, теоретичну основу даного дослідження складають робота Т. Парсонса «Структура соціальної дії», теорія соціальної дії М. Вебера, а також теорія комунікаційної дії Ю. Хабермаса, його розробки проблем сучасних трансформацій громадянського суспільства. Критерій політичної дії виокремлено нами згідно положень теорії «громадянськості», а також теорії політичної активності має в межах марксистського вчення та

теорії еліт. Таким чином, саме в результаті поєднання висновків щодо філософських витоків сутності політичної активності, а також теоретичних висновків аналізу емпіричних фактів політичної дії уявляється можливим визначення поняття політичної активності як єдності багатоманіття форм прояву її сутності. **Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.** В результаті теоретико-філософського аналізу складових елементів поняття політична активність суспільства автори пропонують розглядають наступне визначення як таке, що відображає сутність поняття. Політична активність суспільства є проявом активності як властивості суспільства, що зумовлює здатність членів суспільства до політичної дії, та знаходить вияв у характері політичної діяльності, політичної поведінки, політичної комунікації. У свою чергу, сутність політичної дії полягає у її спрямованості на згуртування та інтеграцію структурних одиниць суспільства, зокрема через взаємодію громадян і влади у творенні політики. Однак, визначення сутності політичної активності як предмета має бути підкріплене висновками емпіричного аналізу явищ соціального буття.

Щодо подальших розробок проблеми сутності політичної активності суспільства, автори зауважують їх неодмінну обумовленість сучасними тенденціями трансформації змісту явища «політичного» як такого. На цих процесах, зокрема, зауважує Ю. Хабермас. За його словами, трансформація структурних одиниць соціуму відповідно до викликів глобалізації має наслідком зміну сутності зв'язків між його структурними одиницями, та, відповідно, принципів відносин між ними. «Розвиток глобального капіталізму спричинив стрімке падіння здатності політики здійснювати свою інтеграційну функцію» [1]. Як результат, епоха постполітики, як її визначають аналітики, неодмінно спричинить перегляд сутності та чинників політичних явищ, засад політичного аналізу взагалі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хабермас Ю. Что такое «политическое» [Электронный ресурс]. Сокр. перевод под ред. Дм. Узланера по изд. The Power of Religion in the Public Sphere: Judith Butler, Jürgen Habermas, Charles Taylor, Cornel West (ed. E. Mendieta, J. VanAntwerpen, C. Calhoun). N. Y. : Columbia University Press, 2011. – Режим доступа : <http://russ.ru/Mirovaya-povestka/CHto-takoe-politicheskoe>.
2. Бжезинский Зб. Новый Мировой Порядок в опасности из-за «сопротивления широких масс населения» [Электронный ресурс] ; Пер. Дм. Люфта по Paul J. Watson. Brzeziński: Vonder Bevölkerung trage Widerstand bringt Neue Weltordnung Gefahr. – Режим доступа : <http://www.warandpeace.ru/ru/news/view/74999/>.
3. Луман Н. Теория общества / Н. Луман // Теория общества. Сборник статей / Пер. с нем., англ. / Вступ. статья, сост. и общая ред. А. Ф. Филиппова. – М. : «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 1999. 416 с. – С. 196–235.
4. Эшкрафт Р. Политическая теория и проблема идеологии / Р. Эшкрафт // Политическая теория в XX веке: сборник статей под ред. А. Павлова. – М. : Издательский дом «Территория будущего», 2008. – С. 364–384.
5. Бабаев, Ю. В. Основы философии : [учеб. пособие для студентов нефилософских специальностей] / Ю. В. Бабаев. – М., 2004. – 543 с.
6. Момджян К. Х. Введение в социальную философию : [учеб. пособие] / К. Х. Момджян.. – М. : Высш. шк., КД «Университет», 1997. – 448 с.
7. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. – 4-е изд. – М. : Политиздат, 1981. – 445 с.
8. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция : Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов – М. : Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.
9. Широкалова Г. С. Интерпретация понятия и проблемы социологического измерения: дис. ... канд. философ. наук: 09.00.01 / Галина Сергеевна Широкалова ; Институт социологических исследований АН СССР. – Москва, 1984. – 198 с.

Рецензенти: Іванов М. С., д.політ.н, професор;
Ярошенко В. М., к.політ.н., доцент.

© Левченко О. О., Маковієнко А. Ю., 2013

Дата надходження статті до редколегії 27.04.2013 р.

ЛЕВЧЕНКО Леся Олександрівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна.

Коло наукових інтересів: політична психологія та політична іміджологія, історія та теорія політичних партій та рухів.

МАКОВІЄНКО Алла Юріївна – аспірант кафедри політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: поняття та явище політичної активності, сучасні трансформації суспільно-політичних систем.